

Jerzy Ostrowski

Warszawa

Czterdzieści lat działalności Zespołu Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk

Przypadające jesienią 2015 r. czterdziestolecie Zespołu Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN jest dobrą okazją do przypomnienia początków oraz rozwoju różnych form działalności tej liczącej obecnie 21 osób społecznej jednostki naukowej złożonej głównie z historyków, archiwistów i geografów kartografów, zajmujących się systematycznie lub okazjonalnie badaniami dziejów kartografii i jej wytworów. Cele Zespołu, sformułowane w regulaminie jego działania to inspirowanie, koordynowanie i wspomaganie badań nad historią kartografii, w szczególności kartografii dawnych i współczesnych ziem polskich oraz popularyzowanie wiedzy z tego zakresu. Cele te Zespół realizuje przede wszystkim poprzez organizowanie ogólnopolskich konferencji, zebrań naukowych i seminariów, publikowanie serii pt. „Z Dziejów Kartografii” oraz udział w imprezach poświęconych popularyzacji nauki (np. w piknikach naukowych).

*

Przed podsumowaniem rezultatów prawie czterdziestu lat działalności Zespołu warto przypomnieć genezę i okoliczności jego utworzenia oraz przedstawić kolejnych przewodniczących i sekretarzy, a także pierwotny skład i sukcesywnie dokooptowywanych członków. Geneza Zespołu sięga połowy lat pięćdziesiątych, kiedy to utworzono we Wrocławiu Pracownię Historii Geografii i Kartografii jako jednostkę organizacyjną Instytutu Geografii Polskiej Akademii Nauk z profesorem Bolesławem Olszewiczem z Uniwersytetu Wrocławskiego jako kierownikiem. W połowie 1969 r. Pracownia została przekazana Zakładowi Historii Nauki i Techniki PAN, a po śmierci prof. B. Olszewicza w 1972 r. stała się wrocławską filią kierowanej przez ówczesnego docenta Józefa Babicza Pracowni Historii Nauk Przyrodniczych, Ścisłych i Techniki w tym zakładzie, który w połowie 1974 r. zmienił nazwę na Zakład Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN. Działało przy nim wówczas ponad 20 powołanych w różnym czasie (najstarsze już w końcu lat pięćdziesiątych) społecznych zespołów naukowych, skupiających specjalistów z różnych dyscyplin, a wśród nich Zespół Historii Geodezji z przewodniczącym

prof. Mieczysławem Milewskim oraz kierowany do śmierci przez prof. B. Olaszewicza Zespół Historii Geografii, zajmujący się również dziejami kartografii i dlatego nazywany zwykle, w nawiązaniu do nazwy wrocławskiej Pracowni, Zespołem Historii Geografii i Kartografii¹. To właśnie z tego ostatniego, gdy zabrakło jego wieloletniego przewodniczącego, prof. J. Babicz zaproponował wyodrębnienie autonomicznego podzespołu, koncentrującego swoje zainteresowania i działalność tylko na historii kartografii. Taka społeczna grupa badaczy została formalnie powołana przez dyrekcję ówczesnego Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN 25 września 1975 r. jako Podzespół Historii Kartografii Zespołu Historii Geografii i Kartografii przy ZHNOiT PAN. Pod taką nazwą działał on tylko do połowy 1977 roku, kiedy to przy okazji przekształcenia Zakładu w Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN pozostawiono przy nim już samodzielny Zespół Historii Kartografii, natomiast historię geografii zajęła się wkrótce specjalna komisja problemowa powołana z inicjatywy prof. J. Babicza w Polskim Towarzystwie Geograficznym.

Prof. J. Babicz, dobrze znający środowisko naukowe Wrocławia, był również inspiratorem powierzenia przewodnictwa Podzespołu, a następnie Zespołu wówczas jeszcze docentowi (od 1986 r. profesorowi) Julianowi Janczakowi z Pracowni Atlasu Historycznego Śląska, będącej zamiejscową placówką Zakładu Atlasu Historycznego Polski Instytutu Historii PAN. Doc. J. Janczak był przede wszystkim historykiem gospodarczym, ale miał już znaczny dorobek w zakresie kartografii historycznej i historii kartografii, przede wszystkim złożoną do druku monografię *Zarys historii kartografii śląskiej do końca XVIII wieku* (Opole 1976). Doc. Julian Janczak przyjął tę propozycję i z oddaniem kierował Zespołem przez 19 lat, do przedwczesnej śmierci w 1995 roku².

Po Julianie Janczaku przewodniczącymi Zespołu Historii Kartografii byli kolejno prof. Stanisław Alexandrowicz z Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (1996 – marzec 2008), prof. Zbigniew Wójcik, emerytowany pracownik naukowy Muzeum Ziemi w Warszawie (kwiecień 2008 – luty 2011) a obecnie jest nim dr hab. Radosław Skrycki z Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego³. Na odpowiedzialną funkcję sekretarza Zespołu powoływani byli zawsze pracownicy Zakładu, później Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki, wreszcie od 1994 r. Instytutu Historii Nauki PAN. Od momentu powołania Podzespołu do rezygnacji z powodu choroby w 1984 r. pełnił ją ofiarnie dr Zbigniew Rzepa z wrocławskiej Pracowni,

¹ Zob. sprawozdanie A. Piotrowskiego *Połączone zebranie Zespołów Historii Geodezji oraz Historii Geografii i Kartografii PAN w Krakowie* [16 X 1972 r.], „Polski Przegląd kartograficzny”, t. 5, 1973, nr 1, s. 38–39.

² O dorobku prof. J. Janczaka w zakresie historii kartografii i jego zasługach dla Zespołu zob. A. Tomczak (1995) i B. Konopska, J. Ostrowski (2014).

³ Dodajmy, że w 2008 r. wprowadzono w Zespole stanowisko zastępcy przewodniczącego. Do 2011 r. był nim mgr Jerzy Ostrowski, a obecnie jest dr hab. Beata Konopska.

następnie bardzo krótko zastępowała go dr Agnieszka Dziurlikowska z Warszawy, po czym przez 20 lat (1985–2004) sprawowała ją z godnym uznania zaangażowaniem mgr Wiesława Wernerowa⁴ z Wrocławia. W ostatnim dziesięcioleciu „sekretariat” Zespołu przeniósł się do Warszawy, gdzie w latach 2004–2007 obowiązki te przejęła mgr Aldona Ertman, a obecnie pełni je mgr Dorota Kozłowska z Biblioteki Instytutu.



Ryc. 1. Profesor Julian Janczak, pierwszy wieloletni przewodniczący Zespołu Historii Kartografii

Najwcześniejsza lista członków Zespołu, ułożona przez doc. J. Babiczę (wyznaczonego na jego opiekuna), doc. J. Janczaka i dr. Z. Rzepę oraz zaakceptowana we wrześniu 1975 r. przez dyrekcję Zakładu HNiT PAN składała się z nazwisk dwunastu osób, reprezentujących różne ośrodki i mających już za sobą znaczące publikacje z zakresu historii kartografii. Otwierali ją obaj członkowie „ściśłego kierownictwa” tj. doc. dr hab. Julian Janczak i dr Zbigniew Rzepa, którzy reprezentowali jednocześnie ośrodek wrocławski. Ponadto na członków Zespołu od samego początku zostali przyjęci (w kolejności alfabetycznej): doc. dr hab. Stanisław Alexandrowicz (Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu)⁵, prof. dr hab. Karol Buczek (emerytowany prof. Instytutu Historii PAN, Kraków), doc. dr hab. Janusz Gołaski (Akademia Rolnicza w Poznaniu), dr Henryk Kot (Biblioteka Śląska, Katowice), dr Bogusław Krassowski (Biblioteka Narodowa, Warszawa), prof. dr hab. Stanisław Pietkiewicz (emerytowany prof. Uniwersytetu Warszawskiego),

⁴ Właściwie Wiesława Werner, ale we wszystkich dokumentach Zespołu i własnych publikacjach podpisywała się wyłącznie nazwiskiem Wernerowa.

⁵ Afiliacje poszczególnych osób (także następnych członków) podane są z czasów ich przyjmowania w skład Zespołu.

mgr Edward Schnayder (Biblioteka Jagiellońska, Kraków), prof. dr Józef Szaflarski (Uniwersytet Śląski, Katowice) doc. dr Jan Szeliga (Uniwersytet Gdański) i dr Wojciech Trzebiński (Instytut Sztuki PAN, Warszawa). W następnych latach do Zespołu byli przyjmowani kolejni członkowie, przy czym na początku przyjął się zwyczaj, że byli w ten sposób wyróżniani inicjatorzy i główni współorganizatorzy ogólnopolskich konferencji historyków kartografii (o których niżej). Według tej



Ryc. 2. Wrocławska siedziba Pracowni Historii Geografii i Kartografii PAN, gdzie do 2004 r. urzędowali kolejni sekretarze Zespołu Historii Kartografii

zasady do pierwotnej dwunastki zostali m.in. dokooptowani: w 1976 r. mgr Jerzy Ostrowski (Instytut Geografii PAN, Warszawa), w 1978 r. prof. Andrzej Tomczak (UMK w Toruniu) i prof. Zbigniew Wójcik, w 1980 r. dr Kazimierz Ewicz (Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu), w 1994 r. dr Beata Konopska (Pracownia Atlasu Historycznego Śląska, Wrocław), w 1995 dr Roman Wytyczak (biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wrocław) i mgr Piotr Grabowski (Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyn), w 1997 r. prof. Mieczysław Stelmach (Uniwersytet Szczeciński), w 2007 r. dr Radosław Skrycki i w 2010 r. mgr Paweł E. Weszpiński (Archiwum Państwowe m.st. Warszawy). Z biegiem lat odstąpiono od tego zwyczaju i kierowano się tylko dorobkiem i aktywną współpracą z Zespołem. Według tego kryterium już w 1995 r. została przyjęta mgr Lucyna Szaniawska (Biblioteka Narodowa), a ostatnio, w 2007 doc. Andrzej Konias (Akademia Pomorska w Słupsku), w 2011 r. dr Teresa Bogacz (Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu), mgr Ewa Szynekiewicz (Uniwersytet Wro-

clawski), dr Henryk Bartoszewicz (Archiwum Główne Akt Dawnych) i dr Andrzej Wójcik (IHN PAN) i dr Jarosław Łuczyński (Zespół Szkół nr 16 w Toruniu) oraz w 2012 roku dr hab. Bogusław Szady (KUL). W tych samych latach, gdy przyjmowano nowych członków, innych w różnych odstępach czasu odprowadzano na cmentarze w miejscach ich zamieszkania. W ten sposób Zespół opuścili kolejno K. Buczek (1983), S. Pietkiewicz (1986), B. Krassowski (1987) J. Szaflarski (1989), W. Trzebiński (1993), Z. Rzepa (1993), J. Janczak (1995), M. Stelmach (2000), E. Schnayder (2001), E. Ewicz (2001), J. Łuczyński (2012) i bardzo niedawno S. Alexandrowicz (2015).

W wyniku wszystkich, częstych zwłaszcza w ostatnim dziesięcioleciu uzupełnień składu i nieuchronnych strat liczba członków Zespołu powoli lecz systematycznie wzrastała, dochodząc po 2012 r. maksymalnie do 22 osób; od kwietnia 2015 r. jest ich 21, w tym 10 z Warszawy, 4 z Wrocławia oraz po jednej z Gdańska, Lublina, Olsztyna, Poznania, Szczecina i Torunia⁶. Od śmierci mgr. Edwarda Schnaydra, a więc od 14 lat nie ma niestety wśród nich żadnego przedstawiciela Krakowa, ośrodka o jakże długich i bogatych tradycjach w zakresie historii kartografii, w przeszłości z takimi zasłużonymi badaczami jak Franciszek Bujak, Karol Buczek i Bożena Modelska-Strzelecka. Ponadto w składzie Zespołu 10 osób to emeryci, niektórzy z czterdziestoletnim stażem członkowskim, ale już z ograniczoną aktywnością. Spośród członków czynnych zawodowo 5 pracuje na wyższych uczelniach, 3 w instytucjach resortowych lub PAN oraz po jednej w archiwum, muzeum i szkolnictwie średnim.

Od 1998 r. osobom spoza swojego grona mającym istotny dorobek naukowy i zasłużonym w zakresie historii kartografii Zespół nadaje godność członka honorowego. Otrzymało ją dotychczas 7 osób, w tym nieżyjący już profesorowie Jerzy Dobrzycki, Stanisław Litak i Tadeusz M. Nowak oraz znany kolekcjoner dawnych map dr Tomasz Niewodniczański (Bitburg, RFN). Oprócz niego spośród zagranicznych historyków kartografii honorowym członkostwem Zespołu zostali wyróżnieni prof. Andrew Pernal (Brandon, Kanada) i dr Maria Wawryczyn (Lwów).

Po wielu latach pewnej dowolności, od 2011 r. sprawy wyboru nowych członków (w tym członków honorowych) oraz ich praw i obowiązków określa wspomniany już wewnętrzny „Regulamin działania Zespołu Historii Kartografii przy Instytucie Historii nauki PAN w Warszawie”, uzgodniony ze statutem Instytutu i zatwierdzony przez jego dyrektora.

*

Podstawową formą działalności Zespołu Historii Kartografii przy IHN PAN są od początku jego istnienia ogólnopolskie konferencje naukowe. Pierwsza z nich,

⁶ Pełna lista członków z tytułami i aktualnymi afiliacjami jest dostępna na stronie internetowej Zespołu <http://www.maphist.waw.pl>

nazwana w zaproszeniach podpisanych przez prof. J. Babicza jeszcze nie konferencją, a tylko zebraniem Podzespołu Historii Kartografii Zespołu Historii Geografii i Kartografii ZHNOiT PAN, odbyła się 22 listopada 1975 r. we Wrocławiu⁷. W czasie całonocnego spotkania, zorganizowanego przy udziale Pracowni Atlasu Historycznego Śląska Instytutu Historii PAN z udziałem 58 osób z siedmiu ośrodków naukowych, wygłoszono 9 różnotematycznych referatów i komunikatów, prezentujących przede wszystkim dorobek środowiska wrocławskiego w zakresie szeroko pojętej historii kartografii. W sprawnym kierowaniu obradami i długą dyskusją zadebiutował wówczas niedawno mianowany przewodniczący Podzespołu doc. Julian Janczak. Impreza spotkała się z nadspodziewanie dobrym przyjęciem wszystkich uczestników, tak że już tego samego dnia Zespół postanowił organizować podobne przedsięwzięcia corocznie w różnych ośrodkach naukowych kraju, nazywając je nieco na wyrost ogólnopolskimi konferencjami historyków kartografii i traktując tę wrocławską jako pierwszą.

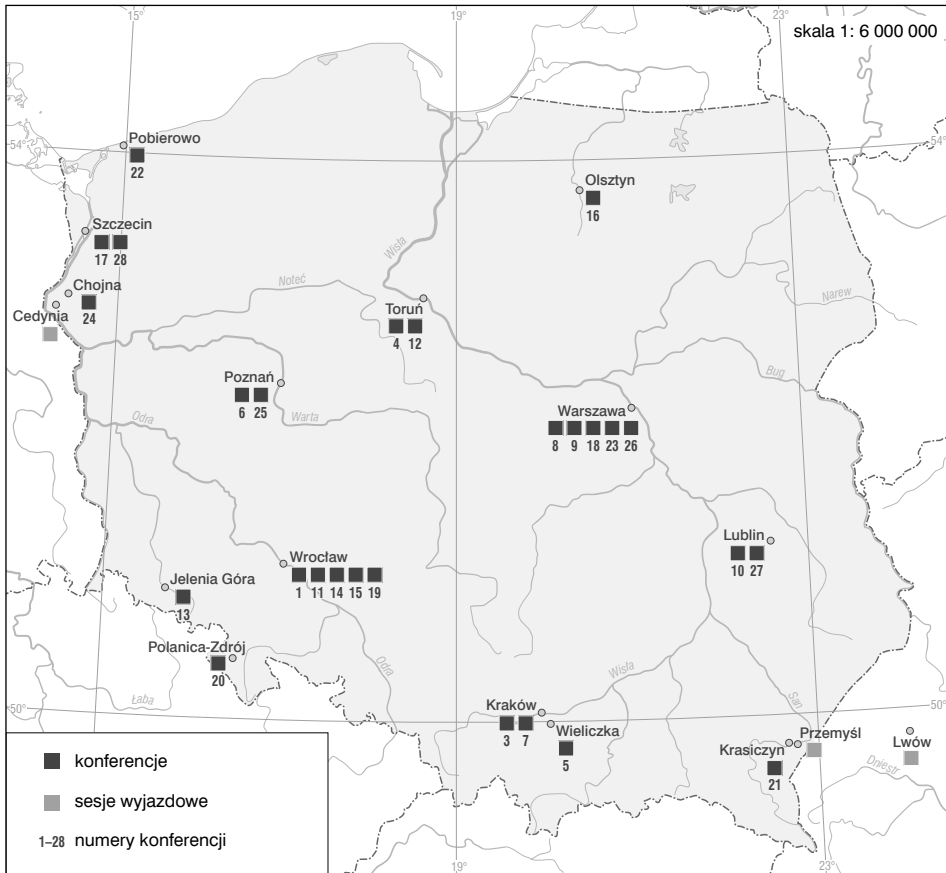
Od tego czasu konferencje takie odbywały się początkowo (do 1982 r.) każdej kolejnej jesieni. Później z różnych przyczyn, przeważnie z powodu problemów finansowych i komplikacji organizacyjnych, pojawiły się przerwy między tymi spotkaniami – najpierw dwuletnie (1982–1984 i 1987–1989), następnie pięcioletnia (1989–1993), ponownie dwuletnia (1998–2000), wreszcie ostatnia najdłuższa, aż sześćioletnia (2001–2007). Po przełamaniu tego zastoju przez szczecińskich współorganizatorów XXII Konferencji w 2007 r. w Pobierowie, utrzymuje się założony na samym początku roczny cykl spotkań.

Konferencje odbywały się w różnych miejscowościach, przy czym silne pod względem instytucjonalnym i personalnym ośrodki zorganizowały po kilka takich spotkań. Jak to pokazuje załączona mapa (ryc. 3), z 28 dotychczasowych ogólnopolskich konferencji najwięcej – sześć odbyło się w Warszawie (w tym druga po wrocławskiej w 1976 r.), pięć we Wrocławiu począwszy od wspomnianej inauguracyjnej, cztery w Szczecinie, z czego dwie zorganizowane przez ten ośrodek na zachodniopomorskiej „prowincji” w wymienionym już Pobierowie oraz w 2010 r. w Chojnie (z sesją wyjazdową w Cedyń). Po dwie konferencje odbyły się w Krakowie, Lublinie, Poznaniu i Toruniu, wreszcie po jednej kolejno w Wieliczce, Jeleniej Górze, Olsztynie i Krasiczynie (ta ostatnia z sesjami wyjazdowymi w Przemyśle i Lwowie).

Należy podkreślić, że wszystkie konferencje miały lokalnych współorganizatorów, przeważnie jednego lub dwóch, ale zdarzało się, że było ich trzech, a nawet czterech⁸, biorących na siebie znaczną część prac przygotowawczych i odpowie-

⁷ Miejszem tego spotkania, jak się później okazało, kluczowego dla przyszłych działań Zespołu była siedziba wrocławskiego Oddziału PAN przy ul. Kuźnicznej 35.

⁸ Np. w zorganizowaniu XXVI Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii w 2012 r. – Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Instytut Geodezji i Kartografii oraz Warszawskie Przedsiębiorstwo Geodezyjne S.A.



Ryc. 3. Miejsca ogólnopolskich konferencji historyków kartografii

działności za przebieg samego spotkania. Były to na ogół instytuty historii lub rzadziej instytuty geografii wyższych uczelni, a także biblioteki, archiwa, muzea, towarzystwa naukowe, a sporadycznie także przedsiębiorstwa kartograficzne i geodezyjne.

W konferencjach uczestniczyła różna liczba osób – od 27 w Chojnie w 2010 r. do około 120 w Toruniu w 1978 i Lublinie w roku 1985. Byli także wśród nich goście z zagranicy, w tym pięcioro z Ukrainy, czterech z Niemiec i trzech z Czechosłowacji oraz po jednym z Kanady i Łotwy.

Na program dwudniowych lub trzydniowych (wyjątkowo jednodniowych) spotkań składały się sesje referatowe z dyskusjami, okolicznościowe wystawy i wycieczki, a od 2007 r. także sesje posterowe. Liczba wygłaszanych referatów (niekiedy subiektywnie kwalifikowanych jako komunikaty) początkowo dość skromna, nie przekraczająca kilkunastu, a w skrajnym przypadku ograniczona do

jednego, co prawda kilkuczęściowego wystąpienia na XV Konferencji w 1993 r. we Wrocławiu, pod koniec ubiegłego stulecia zaczęła dość szybko wzrastać, dochodząc rekordowo do 41 w czasie XXV Konferencji w 2011 roku w Poznaniu. Wynikało to z jednej strony ze wzrastającego zainteresowania konferencja-



Ryc. 4. Uroczyste otwarcie XIX Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii we Wrocławiu

mi młodszego pokolenia badaczy i użytkowników dawnych map, z drugiej zaś z większej tolerancji organizatorów przy selekcji zgłoszonych referatów. W sumie na 28 spotkaniach wygłoszono 488 referatów i komunikatów, co daje przeciętną liczbę nieco ponad 17 wystąpień na jednej konferencji.

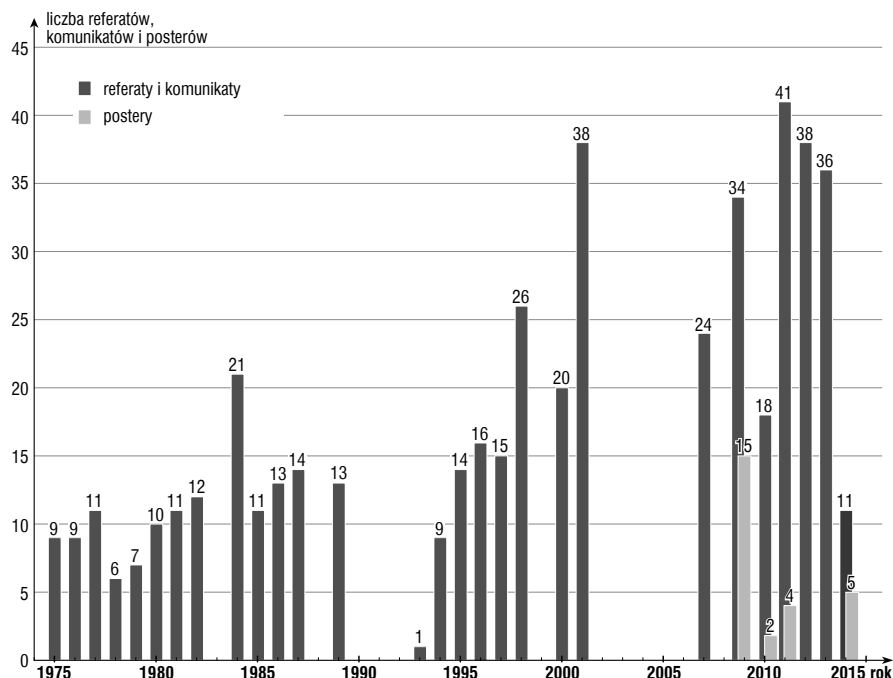
Daty i miejsca wszystkich dotychczasowych ogólnopolskich konferencji historyków kartografii wraz z podaniem liczby uczestników, liczby wygłoszonych referatów i komunikatów, zaprezentowanych posterów oraz wiodących tematów zestawiono w tabeli 1.

Z kolei rycina 5 unaocznia omówione wyżej perturbacje w regularności odbywania się tych spotkań oraz zmienność w czasie liczby (z ogólną tendencją wzrostową) wystąpień.

Tematyka konferencji była bardzo zróżnicowana. Trzy najwcześniejsze poświęcone były przede wszystkim prezentacji dorobku oraz zakończonych i prowadzonych aktualnie prac w dziedzinie historii kartografii w organizujących je kolejno dużych ośrodkach naukowych: Wrocławiu (1975), Warszawie (1976) i Krakowie (1977). Natomiast począwszy od 1978 r. miały one (z wyjątkiem spotkania

Tabela 1. Ogólnopolskie konferencje historyków kartografii

Nr	Data	Miejsce obrad	Liczba uczestników	Liczba referatów i komunikatów (posterów)	Temat
1	22 XI 1975	Wrocław	58	9	Tematy różne
2	5–6 XI 1976	Warszawa	70	9	Tematy różne
3	22–23 X 1977	Kraków	90	11	Tematy różne
4	13–14 X 1978	Toruń	120	6	Mapy archiwalne
5	12–13 X 1979	Wieliczka	84	7	Dzieje kartografii górnictwa solnego
6	10–11 X 1980	Poznań	80	10	Dawne plany miast
7	15–16 IX 1981	Kraków	100	11	Dzieje kartowania środowiska naturalnego polskich Karpat
8	28–29 VII 1982	Warszawa	50	12	Tematy różne
9	12–13 X 1984	Warszawa	60	21	Historia kartografii leśnej
10	8–9 X 1985	Lublin	120	11	Dorobek i stan badań nad dziejami polskiej kartografii
11	16–18 X 1986	Wrocław	100	13	Dzieje kartografii romerowskiej i dorobek „Książnicy-Atlas”
12	16–17 X 1987	Toruń	70	14	Dzieje kartografii fortecznej
13	12–13 X 1989	Jelenia Góra	60	13	Dawna kartografia sudecka
14	17 XI 1993	Wrocław	40	1	Motywy kartograficzne w medalierstwie
15	17–18 XI 1994	Wrocław	80	9	Kartografia oficyny Karola Flemminga w Głogowie
16	29–30 IX 1995	Olsztyn	66	14	Ziemie dawnych Prus Wschodnich w Kartografii
17	6–7 IX 1996	Szczecin	60	16	Dawne mapy południowego Bałtyku
18	21–22 XI 1997	Warszawa	80	15	Kartografia Królestwa Polskiego 1815–1915
19	10–12 IX 1998	Wrocław	80	26	Mapa w pracy historyka
20	13–15 IV 2000	Polanica-Zdrój	64	20	Kartografia polska XIX wieku w dorobku Bolesława Olszewicza
21	26–29 IX 2001	Krasieczyn, Przemyśl, Lwów	90	38	Kartografia Galicji 1772–1918
22	11–13 X 2007	Pobierowo	40	24	Dawna mapa jako źródło wiedzy o świecie
23	24–26 IX 2009	Warszawa	80	34 (15)	Dawna kartografia miast
24	23–25 IX 2010	Chojna, Cedynia	27	18 (2)	Od atlasu do kolekcji. W 440. rocznicę I wydania atlasu świata Abrahama Orteliusa
25	15–16 IX 2011	Poznań	61	41 (4)	Przestrzeń na dawnych mapach
26	13–15 IX 2012	Warszawa	63	38	Kamienie milowe w kartografii
27	19–21 IX 2013	Lublin	42	36 (5)	Dawne mapy jako źródła w badaniach geograficznych i historycznych
28	18–19 IX 2014	Szczecin	48	11	Kartografia morska i krain nadmorskich



Ryc. 5. Ogólnopolskie konferencje historyków kartografii 1976–2014

w Warszawie w 1982 r.) z góry sformułowany i ogłoszony przez organizatorów temat, który przeważnie całkowicie wypełniał program obrad. Takimi tematami były albo dzieje kartografii wybranych regionów naturalnych lub historycznych, np. polskich Karpat (1981), Sudetów (1989), dawnych Prus Wschodnich (1995), Galicji (2001), albo wybrane kategorie map, np. mapy górnictwa solnego (1979), plany miast (1980 i 2009), mapy leśne (1984), historii konkretnych instytucji kartograficznych – lwowskiej i krakowskiej Książnicy-Atlas (1986) i oficyny Karola Flemminga w Głogowie (1994) oraz dorobek zasłużonych kartografów i badaczy – E. Romera (1986) i B. Olszewicza (2000). Podsumowano także polskie badania w dziedzinie historii kartografii (1985), dyskutowano o roli mapy w pracy historyka (1998) oraz zajęto się dość specyficznym tematem motywów kartograficznych na medalach (1993). W ostatnich latach powrócono do formułowania tematyki niektórych konferencji w formie na tyle pojemnych haseł, np. „Dawna mapa jako źródło wiedzy o świecie” (2007) i „Przestrzeń na dawnych mapach” (2011), aby pozwalały osobom zainteresowanym udziałem w obradach zgłaszać referaty lub posterów dotyczących dowolnego obszaru, okresu i rodzaju map, którymi się właśnie zajmowały.

Na prawie każdą konferencję organizatorzy przygotowywali zbiory krótkich streszczeń przewidzianych do wygłoszenia referatów. Przez pierwsze 20 lat były

to tylko luźne kartki z powielonymi maszynopisami tekstów, w paru przypadkach bez informacji, że należą do materiałów konferencyjnych. Począwszy od XVI Konferencji w 1995 r. w Olsztynie były to już broszury z takimi streszczeniami, liczące od 16 (konferencje w 1996 r. w Szczecinie i w 1997 r. w Warszawie) do maksymalnie 72 stron (konferencja w 2013 r. w Lublinie). Natomiast po każdej konferencji ukazywało się po kilka mniej lub bardziej szczegółowych sprawozdań z jej przebiegu w czasopismach naukowych i fachowych, świadcząc o dużym zainteresowaniu tymi spotkaniami. Doszukano się 80 takich relacji, zestawionych tu chronologicznie w Załączniku 1. Widzimy, że najskrupulatniej publikował je kwartalnik „Polski Przegląd Kartograficzny”, w którym mamy komplet dość szczegółowych sprawozdań ze wszystkich konferencji z wymienieniem autorów i tematów (często również pełnych tytułów) każdego z 488 wystąpień. Ponadto



Ryc. 6. Posiedzenie Zespołu Historii Kartografii w Pałacu Krasińskich w Warszawie przy okazji XVIII Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii

sprawozdania takie często zamieszczały „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” i „Archeion”, wybiórczo „Wszechświat”, „Przegląd Geodezyjny” i „Geodeta”, a ostatnio rocznik „Studia Geohistorica”.

Pełne teksty większości wygłoszonych referatów opublikowano w serii wydawniczej „Z Dziejów Kartografii”. Przed jej bliższym omówieniem należy jeszcze dodać, że oprócz organizowania otwartych i jakże ważnych dla wszystkich zajmujących się lub zainteresowanych dziejami kartografii ogólnokrajowych konferencji i aktywnego udziału w ich obradach, Zespół spotykał się dość systematycznie na swoich własnych posiedzeniach.

Odbływały się one przeważnie przy okazji kolejnych konferencji i były poświęcone głównie sprawom organizacyjnym, związanym z planowaniem, przygotowaniem i podsumowaniem wyników tych imprez, a także z publikowaniem ich materiałów. W ostatnich latach część z nich ma charakter zebrań naukowych, często z udziałem zaproszonych gości, na których członkowie Zespołu referują wykonywane aktualnie prace. Sprawozdania z takich właśnie posiedzeń są publikowane w „Polskim Przeglądzie Kartograficznym”, a ich zestawienie (również chronologiczne) zawiera Załącznik 2.

*

Trwałym pokłosiem większości ogólnopolskich spotkań historyków kartografii są ich materiały, publikowane (z wyjątkami) w wymienionej wyżej własnej serii „Z Dziejów Kartografii”, ukazującej się od 1979 roku i liczącej do dziś 18 tomów (w tym prowizoryczny tom XIII, z materiałami konferencji zorganizowanej



Ryc. 7. Wybrane tomy z serii „Z Dziejów Kartografii”

w 2001 r. w Krasiczynie, obecnie przygotowany do wznowienia) o łącznej objętości ponad 5 tysięcy stron. Są to zbiorowe monografie złożone z artykułów, będących rozszerzonymi i często przerobionymi tekstami referatów wygłoszonych na kolejnych konferencjach, przy czym parokrotnie w jednym tomie zebrano wybra-

ne referaty, wygłoszone na kilku konferencjach⁹. Opublikowano w nich łącznie 326 tekstów (nie licząc przedmów), w tym 305 referatów konferencyjnych. Pozostałe teksty to okolicznościowe życiorysy i wspomnienia oraz podsumowania pierwszego dwudziestolecia Zespołu w tomie VII z 1995 roku. Kompletny wykaz tytułów i treści wszystkich wydanych tomów zawiera Załącznik 3 (część A).

Z różnych powodów częściowe materiały pięciu konferencji zostały opublikowane poza tą serią jako specjalne numery trzech czasopism naukowych, „Zeszytów Naukowych Akademii Górniczo-Hutniczej im. S. Staszica” w Krakowie (Seria Geodezja), „Annales Siesiae” i „Czasopisma Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, jako tom „Biblioteki Polskiego Przeglądu Kartograficznego” oraz jeden z tomów materiałów ostatniego Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w 2014 r. w Szczecinie. Zawierają one teksty 43 referatów i liczą razem ponad 750 stron. Ich wykaz wraz ze spisami treści zamieszczono jako część B Załącznika 3, natomiast lata wydania oraz liczbę artykułów w poszczególnych tomach zarówno serii „Z dziejów Kartografii”, jak i w owych pięciu specjalnych publikacjach poza tą serią pokazano na rycinie 8. Pojedyncze referaty ich autorzy publikowali ponadto poza tymi zbiorami w różnych czasopismach, m.in. w „Polskim Przeglądzie Kartograficznym” i wydawnictwach regionalnych nawet kilka lat po ich wygłoszeniu, w skrajnym przypadku po upływie 27 lat!¹⁰. Udało się zidentyfikować 18 takich „rozproszonych” tekstów, w tym kilka ważnych, np. o genezie i dorobku kartografii romerowskiej¹¹.

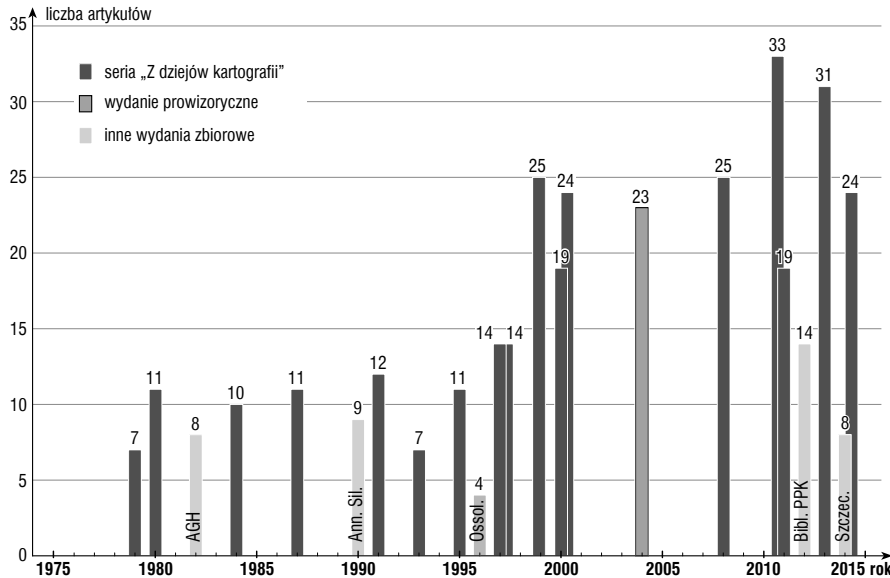
Łatwo można podliczyć, że spośród 488 wygłoszonych referatów zdołano opublikować pełne teksty 366 wystąpień. Część pozostałych zachowała się w formie wspomnianych zwięzłych streszczeń (zbrozurowanych lub na luźnych, przeważnie zdekompletowanych kartkach), a o wielu wiemy tylko z programów konferencji i informacji w sprawozdaniach.

Ze względu na to, że dostępnym w zbiorach i w pełni wartościowym pokłosiem konferencji historyków kartografii jest owe 366 zredagowanych i opublikowanych tekstów referatów, to właśnie ich zbiór postanowiono poddać bardziej szczegółowej analizie i zbadać jego strukturę pod takim względami jak zasięg terytorialny

⁹ Tak było w przypadku inaugurującego serię tomu I (1979), zawierającego teksty trzech referatów z pierwszej i czterech referatów z drugiej konferencji, a także tomu VII (1995), w którym oprócz okolicznościowych tekstów z okazji dwudziestolecia Zespołu zamieszczono po jednym referacie z X Konferencji w 1995 r. w Lublinie oraz dwóch konferencji wrocławskich: w 1986 r. o kartografii romerowskiej i w 1993 r. o motywach kartograficznych w medalierstwie.

¹⁰ Był to referat Janusza Skoczylasa pt. *Mapy geologiczne Polski okresu międzywojennego, wygłoszony w czasie VIII Konferencji w 1982 r. w Warszawie, który jego autor po uzupełnieniu i zmianie tytułu na Polska kartografia geologiczna w XX-leciu międzywojennym opublikował w kwartalniku „Przegląd Geologiczny”, t. 57, 2009, nr 5, s. 369–374.*

¹¹ Chodzi tu o dwa artykuły, będące rozwinięciem referatów wygłoszonych na konferencji w 1969 roku we Wrocławiu, opublikowane później w „Polskim Przeglądzie Kartograficznym”: E. Nowak-Ferdhus i E. Szynkiewicz *Ewolucja Atlasu Geograficznego Eugeniusza Romera z 1908 roku*, t. 24, 1992, nr 1–2, s. 26–41 oraz W. Pawlaka *Geneza kartografii romerowskiej*, t. 27, 1995, nr 3, s. 117–127.



Ryc. 8. Opublikowane materiały ogólnopolskich konferencji historyków kartografii

badanych i prezentowanych obiektów (mapy całej Polski, Śląska, Karpat, innych państw itp.), tematyka map (topograficzne, geologiczne, ludnościowe, plany miast itp.), a także wydzielić teksty z prezentacjami zabytkowych zbiorów, dotyczące wykorzystania dawnych map w różnych badaniach, poświęcone problemom ogólnym i metodycznym, konserwacji zabytków kartograficznych, wreszcie poświęcone poszczególnym twórcom. Ogólnie można stwierdzić, że spośród regionów dzisiejszej Polski największym zainteresowaniem cieszył się Śląsk (z Sudetami), z głównych etapów naszej historii okres zaborów, a z kategorii badanych obiektów przede wszystkim plany miast, wielkoskalowe mapy topograficzne i mapy geologiczne.

Należy dodać, że oprócz publikowania powyższych materiałów pokonferencyjnych członkowie Zespołu uczestniczyli w przygotowaniu i wydaniu długo oczekiwanego „Przeglądu chronologiczno-bibliograficznego” kartografii polskiej XIX wieku, opracowanego przez B. Olszewicza (razem 3 tomy), materiałów do słownika kartografów i geografów polskich, trzech tomów „Bibliografii polskiej historii geografii i kartografii” oraz materiałów ze zorganizowanej z udziałem Zespołu konferencji „Cartographia confinium. Zachodnie i północne ziemie Rzeczypospolitej w dawnej kartografii” w 2009 r. w Gorzowie Wielkopolskim. Wykaz tych wszystkich publikacji wydanych pod patronatem Zespołu zawiera Załącznik 4.

*

Oprócz okazji do podsumowania dotychczasowego dorobku, jubileusz Zespołu Historii kartografii przy IHN PAN skłania także do refleksji nad najbliższymi planami jego działalności, zwłaszcza w świetle stosowania nowoczesnych technik

badania i wykorzystywania dawnych map oraz zbliżającego się stulecia odzyskania niepodległości przez Polskę i potrzeby skoncentrowania się na badaniach dziejów naszej kartografii właśnie tego okresu.

Literatura*

- Alexandrowicz S., 1993, *Rozwój badań nad historią staropolskiej kartografii w latach 1918–1984*, w: *Dorobek polskiej historii kartografii*, „Z Dziejów Kartografii”, t. 6, Warszawa, s. 27–49.
- Babicz J., 2004, *Historia nauk o Ziemi w Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN*. w: *Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w latach 1953–2003. Księga jubileuszowa z okazji pięćdziesięciolecia działalności*. Pod red. J. Schiller i L. Zasztowta, Warszawa, s. 231–240.
- Janczak J., 1979, *Zespół Historii Kartografii*, „Z Dziejów Kartografii”, t. 1, Wrocław 1979, s. 5–13.
- Konopska B., Ostrowski J., 2014, *Działalność i dorobek Profesora Juliana Janczaka w dziedzinie historii kartografii i kartografii historycznej*, w: *Znowuż „z kuferkiem i chlebakiem”... Tom poświęcony Wielkiemu Humaniście Julianowi Janczakowi*, „Spotkania Dolnośląskie”, t. 6, red. B. Konopska, J. Nowosielska-Sobel, G. Strauchold, Wrocław, s. 11–37.
- Kozłowska D., 2004, *Zespół Historii Kartografii*, w: *Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w latach 1953–2003. Księga jubileuszowa z okazji pięćdziesięciolecia działalności*. Warszawa, s. 287–292.
- Ostrowski J., 2008, *Ogólnopolskie konferencje historyków kartografii w latach 1975–2007 – przegląd chronologiczno-bibliograficzny*, w: *Dawna mapa źródłem wiedzy o świecie*, „Z Dziejów Kartografii”, t. 14, Szczecin, s. 391–399.
- Skrycki R., 2014, *Współczesne badania nad historią kartografii w Polsce*, w: *Znowuż „z kuferkiem i chlebakiem”... Tom poświęcony Wielkiemu Humaniście Julianowi Janczakowi*, „Spotkania Dolnośląskie”, t. 6, red. B. Konopska, J. Nowosielska-Sobel, G. Strauchold, Wrocław, s. 125–137.
- Tomczak A., 1995, *Julian Janczak – 20 lat Zespołu Historii Kartografii Instytutu Historii Nauki PAN*, w: *Dwudziestolecie Zespołu Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN*, „Z Dziejów Kartografii”, t. 7, Warszawa, s. 19–27.
- Wernerowa W., 1995, *Dorobek ogólnopolskich konferencji historyków kartografii 1975–1995*, w: *Dwudziestolecie Zespołu Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN*, „Z Dziejów Kartografii”, t. 7, Warszawa, s. 29–48.
- <http://www.maphist.waw.pl>

* Wykaz zawiera tylko publikacje traktujące ogólnie o działalności Zespołu Historii Kartografii lub do jego

działań i dorobku nawiązujących, natomiast bardziej szczegółowe relacje o poszczególnych wydarzeniach (konferencjach, posiedzeniach itp.) zestawiono w odpowiednich załącznikach

Forty years of activity of the Team for the History of Cartography at the Institute of History of Science, Polish Academy of Sciences

S u m m a r y

The Team for the History of Cartography, the autonomous research unit, which currently consists of 21 members, mainly historians, archivists and cartographers, has been working at the Institute of History of Science of the Polish Academy of Sciences for forty years, since the autumn of 1975. Prof. Julian Janczak had been the Chairman of the Team since the outset of its activity by the beginning of 1995. Currently the function of the Chairman of the Team is carried out by Ph.D. Radosław Skrycki. The main objectives of the Team are to inspire, coordinate and promote the research works within the history of cartography. These tasks are fulfilled primarily by organizing the conferences and publishing a series titled "From the History of Cartography".

The main forms of activity of the Team are the national conferences organized annually (with a few breaks) for the historians of cartography in various centers in the partnership with local scientific institutions. So far, 28 such conferences have been organized, among them 6 in Warsaw and 5 in Wrocław; at these conferences almost 500 papers and announcements were presented. The topics of the conferences were very diverse. The earliest ones were devoted to the results of the research works conducted in various centers, but since 1978 they have mostly related to the selected region (e.g. the Polish Carpathians), the map categories (e.g. city plans), the cartographic institution or the achievements of the meritorious researcher. In recent years, the thematic scope of the conferences has been expanded by using the old maps in geographical and historical research works and the issues connected with the conservation of cartographic documents.

The conference materials have been published since 1979 in a series titled "From the History of Cartography", which had consisted of 18 volumes by today. A part of the papers was issued outside this series as the special numbers of the other scientific journals. By analyzing a set of more than 360 published papers, it was found that among the regions of today's Poland the greatest interest was attracted by Silesia, among the main periods of the history of Poland the XIXth century was of the greatest interest, but in the category of studying the objects – primarily the city plans and large-scale topographic maps.

The dates of the conference events (with the number of participants, papers and the topics for discussions) are summarized in Table 1 and shown in Figure 2, but the years of issue and the contents of volumes of their materials in Figure 3 and in Annex 3.